

Jak útočí africká včela

Nakonec se nemůžete zbavit dojmu, že česká včela se vás snaží zahnat, ale africká zabít

Na podzim 2009 odjela do Sudánu do oblasti šestého nilského kataraktu asi 80 km severně od Chartúmu čtyřčlenná geoarcheologická expedice organizovaná Českým egyptologickým ústavem FF UK a Geologickým ústavem AV ČR. Hlavním cílem byl odběr souvislých profilů nilskými sedimenty a ověření archeologických lokalit. Interdisciplinární výzkum je zaměřen na problém, který zjednodušeně můžeme popsat jako „civilizace a voda“, tedy nakolik nízké vodní stavy ovlivňují sociální klima, úpadek a rozvoj říší v nilském povodí.

Pronajali jsme si hliněný dům ve vesnici Sabaloka a člun. Zaměstnali jsme kuchaře a hlídače Mahmúda a byli jsme doprovázeni inspektorem památkové péče panem Muradou. Hned první den jsme se vydali do jižní části asi 10 km dlouhé, skalnaté nilské soutěsky k nejvyšší místní hoře (594 m) Jebel Rawiyan. Jedná se o tabulovou horu, jejíchž horních asi 70 m je tvořené silně silicifikovanými núbijskými svrchnokřídovými pískovci. Ty zde byly zpracovávány od starého paleolitu až po středověk na těžbu kamenných nástrojů a třecích kamenů. Na bázi pískovců vystupuje několik převisů a drobnějších jeskyní, kde jsme očekávali pravěké osídlení, které jsme vzápětí potvrdili nálezy mezolitických střepeň s typickou vlnovkou.

Při průzkumu jsme se rozdělili, takže o tom, že jsme byli téměř zároveň napadeni včelami, jsme se dozvěděli až o hodinu později u našeho člunu. Opakované útoky včel trvaly asi 35 minut a odehrávaly se na vzdálenost a převýšení, které by zhruba odpovídala vzdálenosti mezi Petřínskou rozhlednou a Vltavou na Kampě, jenže ve strmém, kamenitém terénu a při teplotě asi 42°C. Ve dvou případech – u mě a u Pavla – jsme měli pocit, že bojujeme o život a to jsem přitom dostal méně jako 100 žihadel a Pavel více jak 400 (pak už jsme je nepočítali). Etologii útočících včel jsme tak měli možnost pozorovat asi po dobu dvou hodin a to v různých prostředích a intenzitě. Vzhledem k celosvětovému šíření bojovných včel např. ve Španělsku nebo Jižní Americe i k ceně, kterou jsme zaplatili, považujeme za vhodné výsledky našich pozorování publikovat, byť se nikdo z nás nezabýval druhovým určením drobné, barevné včelky.

V Čechách člověk poměrně často prochází kolem úlů. Nezachází příliš blízko, pohybuje se pomalu a vlídně. Na Rawiyanu tato bezpečná vzdálenost a vstřícné chování nefungovalo. Prošel jsem ve vzdálenosti asi 5 m od skalního otvoru, ve kterém se rojily včely a po zhruba 20 vteřinách a 10 m, kdy vše vypadalo v pohodě, jsem byl napaden několika desítkami včel. Sedl jsem si na kámen, nechtěl jsem vyhrcovat situaci rychlými pohyby. Včely využily mé pasivity a okamžitě zaútočily. Soustředily se přitom na hlavu, zejména na uši, tvář a oči. Pavel měl tři žihadla v ústní dutině. Zejména cílený útok na oči je demoralizující. Myslím si, že útočící včely patřily do dvou skupin s odlišným chováním – větší část včel člověka zneklidňovala, ale menší byla naprogramována jako sebevražedné komando.

Mezitím byla napadena obě naše děvčata, ale mnohem méně, protože zůstávala kus za námi. Lenka S. při útěku dvakrát spadla z menších skalek a ztratila navigační přístroj (gps). Pavel už byl v té chvíli bez brýlí a já fotoaparátu. Nedivili jsme se, že v těchto místech nedávno před námi zahynul domorodec, který po útoku včel zpanikařil a spadl ze skály. Přitom podle údajů místních lidí, zde tento druh včel před deseti lety ještě nežil. Tři naši lidé utíkali k Nilu, mně terén nutil stoupat na planinu.

Včely zjevně postupují koordinovaně a překvapivě inteligentně. Při použití spreje se okamžitě stáhly, působily dojmem, že se chvíli domlouvají či šikují a pak zaútočily s mnohem větší intenzitou. Bylo nutné se poměrně rychle pohybovat, na chvíli je setřást, ale pak byl člověk znovu objeven a znovu napaden. Mentálně se dá vydržet prvních několik útoků, ale pak člověk začne panikařit a zvíře šílet zejména díky žihadlům v očních koutečích.

Včely se pravděpodobně orientují zejména pachově. Pomohlo mi polít se vodou z láhve. Nakonec mně zachránil ostrý vítr na planině, který zředil můj pach a možná i okolnost, že kamenitá poušť bez rostlin leží mimo jejich sběračský areál. Pomalu a v šoku jsem scházel příkrým suťovým polem a nebyl si jistý, zda neomdlím. Těžko by mne zde hledali. Když jsem dorazil ke člunu, uviděl jsem bezmocného Pavla, který leží na podlaze člunu. O zbytku pomlčím.

Zbývající členové výpravy prchali k Nilu. Včely je pronásledovaly až do vody a pak ještě vířily nad jejich hlavami. Mezitím jsme začali zvracet, spustil se průjem, pocit přehřátí se mísil se zimnicí. Sehnali jsme nákladní automobil a děvčata s průvodcem Zakim odvezla Pavla do čisté a spořádané sudánské nemocnice. Já jsem se s lodníkem vracel se zapadajícím sluncem nad hlavou, lukovitými letkami čápů a velkým pozorným varanem na břehu pustou večerní roklí. Chvilími jsem zvracel, upadl do mikrosnáňků či minimdlob. Měl jsem však celkem příjemný pocit, že mohutně pulzující srdce mi pročistilo cévy jako někde v sauně. Navíc se nám vyřešil problém, zda brát antimalarika, která většinou mají nežádoucí příznaky. Včelí žihadla totiž imunizují proti malárii.

V noci jsme se všichni sešli na základně. Druhý den Pavel ležel, ale my jsme s Lenkou vrátili a vypsali odměnu za nalezené věci. Místní děti udělaly rojnici a nakonec všechno našly. Byli jsme rádi, že žádné nezahynulo a oslavili to čajovým mejdanem s těhotnými učitelkami ve sborově místní ZDŠ. Místní si měli o čem vyprávět. Bohužel mluvili zejména o tom, že gps je ve skutečnosti přístroj na vyhledávání zlata. Druhý den do tábora přišel muž, který tvrdil, že ví, kde je zakopán poklad zlatých mincí sudánského krále. Murtada jej vyhnal.

Žihadla jsme drolili další tři dny, ale některá byla zřejmě infikovaná a vyhnívala. Žihadla jsou mnohem slabší než u našich včel, ale reakce jsou individuální. Byli jsme trochu napuchlí a bolela nás pokožka. Za 24 hodin bylo lépe a třetí den jsme normálně, byť zesláble pracovali. Možnosti obrany proti včelám jsou omezené. Buď stačíte během těch 10-20 vteřin, než se zešikují k útoku, přes sebe přehodit moskytiéru, anebo se musíte dát na útek. V každém případě se připravte, že zažijete celou sérii útoků a že pronásledování bude dlouhé. Dál získáte respekt k těmto včelám a budete překvapeni jejich bojovou inteligencí a kolektivní koordinací. Budete mít dojem, že česká včela se vás snaží odradit, ale africká zabít.

I další průběh expedice byl poměrně akční. Hned třetí den jsme se dostali do hádky vesničanů o to, kdo nám bude pronajímat loď. Za hrozného řevu jsem dostal i dal pár ran pěstí, ale vcelku v pohodě. Pak vesničané obtočili naši loď řetězem, aby nám zabránili v odjezdu. Byli jsme osvobozeni a odpluli ke středověké pevnosti na Jebel Iraw, kde si pro nás přijelo osm vojenských policistů, protože jsme nic nevěděli o rozšíření vojenského pásma. Měli jsme strach, v jaké věznici skončíme, ale oni se páslí na našich rozpacích, dali nám vodu a za hodinu nás pustili. Byli velmi milí a na druhý den nám zajistili policejní ochranu. Když ráno začala obvyklá hádka vesničanů o naše peníze, tak se objevil přísný inspektor a zjednal pořádek. Večer nás místní lidé opět začali zdravit.

Našli jsme několik nových archeologických lokalit a odebrali materiál, jaký zatím nikdo neměl k dispozici – tři pětimetrové po 10 cm vzorkované profily nilskými sedimenty - celkem asi 52 kg vzorků, které jsou již v laboratořích Geologického ústavu. Geologové se vrátili do Prahy, ale Lenka Suková pokračovala za našimi egyptology na výkopy do severosudánského Usli. Guvernér jim poslal živou ovci, Mahmúd ji zabil a uvařil. Murtada nám vzkázal: „Škoda, že tu nejste, tohle je skutečný Sudán“.

Václav Cílek

Poděkování: Výzkum environmentální historie v Západní poušti a povodí Nilu je součástí projektu mezinárodní spolupráce M100130902, mezi jehož cíle však v žádném případě nepatří zde popsaný pokus na lidech – členech expedice.